

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У ст.3 Конституції України закріплено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Тут закріплені також права людини на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, особисте та сімейне життя, правову допомогу та інші. Ці права належать конкретній людині, особистості, що й визначає їх природу, а тому їх належить називати «особистими». Різноманітний зміст прав, іменованих «особистими правами», точно був охарактеризований М.М.Агарковим. «Особисті права», на його думку, застосовують як синонім терміна «зобов'язальні права» для протиставлення останніх речовим правам; вони служать для позначення прав, що належать окремій особистості, на відміну від прав того або іншого колективу (держави, кооперативної або суспільної організації). У цьому розумінні особистим правом є особиста власність і т.п. Особистими правами називають також ті майнові права, що не можуть бути відчужувані, наприклад: право на пенсію, на заробітну платню. Ними також називають всякого роду немайнові права, зокрема права, пов'язані з особистими сімейними відносинами.

Особливо треба звернути увагу на групу особистих прав, що невіддільні від конкретної людини, не можуть бути припинені якимись юридичними діями, або шляхом угод. Н.С.Малеїн писав, що особисті права – це соціальна цінність, оскільки без них немає ані людини, ані суспільства, і в той же час вони індивідуальні, так як ними володіє кожна конкретна особистість [1, с.12]. Їх значення для кожного з нас величезне, так як людина, особистість, громадянин може бути власником якогось предмету, підприємцем, виробником матеріальних та нематеріальних благ тільки у тому разі, якщо він має належні умови для життя, для розвитку своєї індивідуальності. Закріплення цих прав в Конституції України та інших законодавчих актах і дає йому можливість не тільки реалізувати їх, а у разі порушення і забезпечити їх захист.

В науці та практиці по-різному визначають зміст особистих прав. Ряд фахівців стверджують, що закон повинен захищати будь-які прояви людської індивідуальності, будь-які непротиправні інтереси людини.

Так, І. А. Покровський вважає, що, якщо навіть ті або інші інтереси даної конкретної особистості з точки зору навколишнього соціального середовища можуть здаватися чудними, вони, все ж, заслуговують захисту законом [2, с.120]. З висловлюванням І. А. Покровського слід погодитись, адже завдяки захисту інтересів виявляється індивідуальність окремої людини, здійснюється оцінка її моральних та інших соціальних якостей. Окрім цього, на визнання переліку інтересів та благ особистими правами величезний вплив справляє соціальне середовище існування людини, рівень розвитку держави та суспільства. Особисті права дуже чутливі до змін у суспільному житті. І те, що на сьогоднішній день перелік особистих прав є для нас достатнім, зовсім не означає, що в подальшому не з'являться блага, що його доповнять.

У ст. 260 Проекту Цивільного кодексу України перераховуються ознаки, що дозволяють відділити особисті немайнові права від інших благ.

1. Особисті немайнові права фізичних осіб не мають економічного змісту.

2. Особисті немайнові права належать фізичній особі від народження або за законом.

3. Особисті немайнові права тісно пов'язані з людиною. Фізична особа не може бути позбавлена своїх особистих немайнових прав.

4. Особистими немайновими правами фізична особа володіє довічно.

Вивчаючи особисте життя людини, особисті немайнові права¹, цивільні зустрічаються з певними труднощами, пов'язаними з природою, суттєвістю особистих прав. Спірним також є питання про включення особистих немайнових прав у предмет цивільного права².

Ні у кого не викликає сумніву, що цивільне право регулює майнові відносини, що і складають основну частину його предмету. Безперечно і те, що цивільне право регулює також особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими. Однак виникають суперечки про регулювання цивільним правом особистих немайнових відносин, не пов'язаних з майновими, чи входять особисті права, невідділені від особистості суб'єкта права, у предмет цивільного права.

Так, О. С. Іоффе, вважав, що особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими, регулюються та охороняються цивільним правом, а не пов'язані – тільки охороняються, але не регулюються ним.

Наведемо приклад: честь та гідність самі по собі об'єктом правового регулювання бути не можуть, і зіткнувшись з ними, право забезпечує лише їх охорону, але не регулювання. Особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, в рамках наукового визначення предмета цивільно-правового регулювання не вкладаються, ці відносини цивільним законодавством не регулюються, а складають лише об'єкт його охорони [3, с.53].

Поряд з цим існує інша думка. Суть її полягає у тому, що цивільне право не тільки охороняє, але, передусім, регулює означені відносини. Так, ст. 1 Цивільного кодексу передбачає, що особисті немайнові відносини, як і інші, згадані у цій статті, саме регулюються цивільним законодавством. До того ж, щоб говорити про «правопорушника», треба, щоб у когось було право та щоб порушник був зобов'язаний цього права не порушувати. Отже, неможливо встановити санкцію, не встановивши цією ж або іншою нормою права, яке санкція покликана охороняти, і кореспондуючому цьому праву обов'язку, дотримання якого санкція покликана забезпечити [4, с.89]. Ця позиція заслуговує схвалення.

---

¹ Особисті немайнові права у своєму поєднанні та єдності і утворюють особисте життя людини. Окремі види особистих прав досліджували Л.О.Красавчикова, Н.С.Малеїн, М.Н.Малеїна, М.А.Придворов, З.В.Ромовська, А.Н.Савицька.

² Наприкінці 30-х років, у 40-і та наступні роки серед практиків та вчених-юристів точилися дискусії з приводу предмета цивільного права. У результаті проведених дискусій питання про предмет цивільного права так і не було остаточно вирішено. Визначити ж предмет цивільного права, значить виділити певне коло суспільних відносин, що ним регулюються.

Висловлюється також і більш радикальна точка зору відносно особистих немайнових відносин. В.А.Тархов вважає, що відносини з приводу благ, невіддільних від особистості, утворюють по суті самостійний предмет регулювання. Однак значення цих відносин недостатньо велике для виділення їх у самостійну галузь права [5, с.60]. Якщо виділення самостійного предмета регулювання заслуговує уваги та схвалення, то ствердження про «незначне значення» особистих немайнових відносин вважається неточним, так як їх значення з кожним днем зростає, про наявність цих прав та їх охорону судять про те, чи є держава демократичною та правовою. І не випадково у Проекті Цивільного кодексу України особисті немайнові права виділені у самостійну книгу. Тому не «значення» особистих прав не дозволяє виділити їх у самостійну галузь права, а інші причини. Правильно помітив С.С.Алексєєв, що якщо дані відносини являють собою особливий вид, що вимагає застосування до них специфічних засобів правового регулювання, то незалежно від того, велике чи мале їх значення, вони є предметом самостійної галузі права. Якщо ж до цих відносин можна застосувати засоби регулювання, властиві певній галузі права, то це означає, що існують об'єктивні передумови для такого застосування – спорідненість названих відносин з тими, що складають предмет цієї галузі [6, с.149]. Ряд авторів вважають, що для того, щоб включити особисті немайнові відносини в предмет цивільного права, потрібно знайти загальні властивості між ними та майновими відносинами, що й дозволило б їх об'єднати [7, с.7-8].

Аналізуючи викладені позиції, слід визначити, що особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, не можна виключити з предмету цивільного права. Цивільний кодекс УРСР 1964 р. в ст. 1 вказує на те, що: «цивільне право регулює майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини. У випадках, передбачених законом, регулює також і інші особисті немайнові відносини».

Таким чином, закон вказує на те, що особисті немайнові відносини саме регулюються цивільним правом, а не тільки охороняються.

Однак доки особисті права не порушені, правовий характер відносин, пов'язаних з їх здійсненням, не виникає. Тому часто говорять про охорону особистих прав, а не про правове регулювання пов'язаних із ними відносин.

Вивчаючи особисті немайнові права людини, правомірно поставити питання про перелік цих прав. У Конституції України перелік особистих немайнових прав досить великий, однак він не є вичерпним (ст. 22). З одного боку, залишаючи цей перелік відкритим, невичерпним, законодавець тим самим резюмує, що усіх прав передбачити неможливо. Обсяг прав, закріплений Конституцією, включає лише основні права та свободи і може бути у будь-який момент доповнений законодавцем. Причому Конституцією України передбачена судова форма захисту особистих прав та свобод людини (ст. ст. 55, 8). З іншого боку, захист цих прав здійснюється тільки в тому випадку, якщо це прямо вказано у спеціальному законодавстві, а саме: у ст. ст. 7, 440' Цивільного кодексу України, ст. 49 Закону «Про інформацію», ст. 24 Закону «Про захист прав споживачів», ст. 44 Закону «Про авторське право та суміжні права» та ін.. Про це сказано і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31.03. 95р. «Про судову

практику у справах про відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди». Тому зміни у суспільному житті, подальший розвиток держави та суспільства можуть призвести до того, що певні блага, що не закріплені Конституцією України як особисті права, можуть бути визнані такими тільки у судовому порядку (ст. 124), однак захищатися цивільно-правовими засобами вони не будуть, тому що це не передбачено спеціальним законодавством.

Таким чином, можливо виникнення прогалини у законодавстві. Не припустити його виникнення можна шляхом зміни, виробленого практикою підходу до захисту особистих прав, зазначеного у розглянутій постанові. В ньому повинні бути передбачені хоча б загальні засоби захисту особистих прав, що надають потерпілому право на цивільний позов про визнання за ним того чи іншого особистого права, якщо воно порушене чи заперечується; право на позов про припинення дій, що порушують особисті права; право на позов про вчинення позитивних дій, направлених на усунення наслідків порушення і що забезпечують відновлення порушеного права.

Список літератури:

1. Малєин Н.С. Охрана прав личности советским законодательством. М., 1985.
2. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 1917. 3. Иоффе О.С. Личные неимущественные права и их место в системе гражданского права // Советское государство и право. 1966. №7. 4. Флейшиц Е.А., Маковский А.Л. Теоретические вопросы кодификации республиканского гражданского законодательства // Советское государство и право. 1963. №1. 5. О предмете советского гражданского права // Советское государство и право. 1955. №5. 6. Алексеев С.С. Предмет советского социалистического гражданского права. Свердловск, 1959. 7. Гражданское право / Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К.: В 3-х т. М., 1998. Т.1.

Л.В.Красицька

ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я В АСПЕКТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ст.25 Загальної Декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [1, с.14].

У даному аспекті право на здоров'я забезпечується захистом права на достатній життєвий рівень.

Ст.12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права проголошує: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я» [1, с.21].

Конституція України передбачає право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Таким чином, на конституційному рівні в Україні закріплено право кожної людини на охорону здоров'я. Проте, на наш погляд, якщо Конституція, як політичний і юридич-